

Надія Сироватко

Неформальна молодь як специфічний культурний феномен

У статті проаналізовано погляди вітчизняних та іноземних дослідників на проблему молодіжних субкультур, визначено поняття молодіжної субкультури, обґрунтовано необхідність її вивчення в Україні з точки зору етнології, подано роздуми представників «неформальної» молоді про значення молодіжних субкультур для розвитку сучасного українського суспільства.

The article analyzes the views of Ukrainian and foreign researchers on the problem of youth subcultures, determines the concepts of youth subculture, the necessity of studying of it in Ukraine in terms of ethnology and presents the reflections of the representatives of the «informal youth» about the importance of youth subcultures for the development of the modern Ukrainian society.

В останні десятиліття в Україні спостерігаємо помітний поступ у розвитку етнології, а отже й розширення її предметного поля. Окрім вивчення традиційних питань етногенезу та націогенезу, історико-етнографічного районування, менталітету і національного характеру, компонентів етнокультури українців, на сьогодні актуальним стає відстеження складових сучасної культури, зокрема міської, дослідження якої у вітчизняній етнології до кін. ХХ ст. обмежувалося поодинокими розвідками. Мова йде безпосередньо про соціальні групи, в середовищі яких народжуються специфічні культурні феномени, які проявляються в особливих рисах поведінки людей, свідомості, мовленні, світосприйнятті тощо. Ці феномени отримали назву субкультур, серед яких особливе місце належить молодіжним субкультурам.

Субкультура – це конкретна форма буття загальнолюдської культури, сукупність символів, ідей, тверджень, цінностей, норм, зразків поведінки, які приймає те чи інше суспільство або яка-небудь соціальна група [3, с. 94]. Неформальні молодіжні течії у теоретичній частині практично нічим не відрізняються від загального поняття субкультури. Єдине, що учасниками молодіжних субкультур є в основному молодь (люди віком від 14 до 35 років), а не хтось інший.

Зважаючи на досвід інших країн та на процеси, які відбуваються у нашій державі, маємо право говорити, що кожне суспільство, свідомо чи ні, але у певний період розвитку створює свої молодіжні субкультури, які є автономними, закритими і не претендують на те, щоб витіснити пануючу культуру.

Усталеної системи поглядів на явище субкультури та молодіжної субкультури зокрема, на сьогодні немає, адже поняття «субкультури» як наукового терміну є досить широким та багатоскладовим. Кожна наука інтерпретує його з позиції своїх предметів та методологій, через що сформувалась низка визначень та підходів до вивчення й опису цього явища.

Варто зазначити, що у вітчизняній науці власне субкультура розглядається переважно з точки зору соціології, а субкультура молодіжна – з погляду педагогіки, через що трактування даного явища є неповним, навіть «однобоким».

Однак, молодіжні субкультури є не просто частиною соціуму або матеріалом для дослідження девіантної поведінки молоді у педагогіці, а одним із елементів соціального розвитку українців, вплив якого став особливо відчутним починаючи з кін. ХХ ст. і який не припиняється до сьогодні. Адже саме молодіжні субкультури є базовими інститутами не лише для подальшої диференціації на різні соціальні групи, а й такими, що мають значний вплив, спрямований або на збереження, або на трансформацію, а в деяких випадках навіть на витіснення традиційних звичаїв та вірувань українського народу.

Досліджуючи молодіжні субкультури з точки зору етнології, матимемо можливість простежити шляхи і причини

трансформації структури та функцій традиційних парубочих та дівочих громад, а також встановити місце і роль молодіжних субкультур у процесі формування українського етносу. Це дасть змогу не тільки реально оцінити значення молодіжних субкультур для українського суспільства, а й, по-перше, забезпечить розуміння особливостей прояву кожної з цих молодіжних субкультур у той чи інший період в Україні, по-друге, матимемо можливість спрогнозувати подальший розвиток або деградацію традиційної української культури, майбутнє якої залежить саме від сучасної української молоді, по-третє, зрозуміти всі позитивні та негативні наслідки існування цих специфічних для українського етносу культурних феноменів.

Актуальним і необхідним є вивчення сучасних молодіжних субкультур ще і з тієї причини, що під тиском політичних, економічних, суспільних факторів вони повсякчас змінюються (готи, панки, хіпі, скінхеде/бонхеде, емо, представники рок-культури), асимілюються (гопники, сатаністи, «золота молодь», гламур), зникають (стиляги, бітники), сприяючи тим самим появі нових неформальних молодіжних об'єднань (трейсери, райтери, рейвери). Таким чином втрачається можливість їх ґрунтового та глибокого вивчення і встановлення їх ролі та впливу на розвиток українців.

На сьогодні небагато українських науковців присвячують себе дослідженню явища молодіжної субкультури, хоча інтерес до неї в Україні та світі стрімко зростає.

Загалом, вивчати неформальні молодіжні рухи у світі почали відносно недавно. Так, вперше термін «субкультура» ввів у науку американський вчений Роззак у 30-х рр. ХХ ст. Це один вчений – Т. Парсонс спільно з іншими науковцями у 30–50-х рр. ХХ ст. проводив у США соціально-наукові студії, в процесі яких вивчали виникнення молодіжних банд у великих містах, особливо у Чикаго. Тут вперше розглядалась ненормативна поведінка молоді. Студії показали, що члени цих банд живуть за власними правилами, законами, мають свій «моральний кодекс» тощо, які є відхиленням від базової культури. Саме тому спочатку термін «субкультури» з'явився як позначення молоді з девіантною поведінкою [4, с. 132].

За часів Радянського Союзу думки стосовно «молодіжних тусовок» чи, за офіційною назвою, неформальних молодіжних об'єднань, були різко негативними. Адже будь-які молодіжні спільноти чи організації, не окреслені і не визнані офіційно (офіційним був лише комсомол) натрапляли не просто на негативне ставлення з боку влади, а й потерпали від репресій [7, с. 43]. Такої ж офіційної думки дотримувався і В. Прозоров, котрий писав: «Любые «объединения», «союзы», «группы» и т. п., создаваемые наряду с официальными общественными организациями и в противовес им, представляют собой примитивное паразитирование на гуманизме социалистического строя» [7, с. 21].

У той час громадська думка мало чим відрізнялась від думки офіційної, через що така «неформальна» молодь змушена була перебувати у підпіллі.

Інший відомий російський соціолог та психолог І. Кон у своїй статті «Всмаструваюсь в лице поколення», на противагу загальноприйнятому стереотипу, одним з перших виступив на захист неформальних молодіжних об'єднань у тодішньому Радянському Союзі. Головний зміст його статті полягав у тому, що І. Кон був переконаний: «Те, що ми називаємо проблемами молоді, часто зовсім ними не є... Не вони, а ми – в глухому куті, в кризі... Неформальні групи лише в нас набули сенсаційного характеру... Ситуація виглядає драматичною тому, що пов'язана із заорганізованістю, стаціонарністю самого нашого суспільства» [6, с. 62].

Загалом, «молодим неформалам» наприкінці 80-х було присвячено багато статей, репортажів тощо. Так, В. Шкурін у книзі «Неформальные объединения молодежи» зробив спробу розділити «неформалів» на структури: «Ми вважаємо за доцільне всю багатоманітність неформальних молодіжних об'єднань згрупувати у два основних блоки. Перший блок утворюють... "групи дозвілля"... До другого блоку входять "групи діяльності"... Вони з труднощами взаємодіють з іншими суспільними інституціями» [5, с. 20–21]. Далі В. Шкурін говорить про те, що неформальний молодіжний рух має величезну кількість напрямків, рухів, які віддзеркалюють не лише молодіжні, а й суспільні проблеми та суперечності.

Польський публіцист М. Єджеєвський також не оминув своєю увагою явище молодіжної субкультури. Він описав субкультуру молодих «гангів» – ритуали, сленг, татуювані слова і дії, систему цінностей: «Кожен з моїх молодих співрозмовників прагне бути "хорошим другом". Це – найважливіше для них. А коли твоя група добре прийняла тебе, слід підкорятися вимогам групи, ...час від часу показати норів перед дорослими» [5, с. 45].

Отже, за часів радянської влади абсолютна більшість вчених і простих громадян вважали молодіжні «неформальні угруповання» такими, які загалом дають більше шкоди, ніж користі.

Ситуація змінилась на краще у кінці ХХ ст., коли країни пострадянського простору та Україна, зокрема, почали активно впроваджувати демократичні засади у розвиток суспільства. Саме у цей час молодіжні субкультури почали активно розвиватись і поширюватись, як наслідок – виникла потреба їх систематизації та ґрунтового вивчення.

Так, К. Соколов запропонував для вивчення явища субкультури концепцію соціокультурної стратифікації, яка тлумачить його, передусім, як явище соціально-психологічне і мистецьке. Дослідник переконує нас у тому, що значну роль у генезі й еволюції субкультур відіграє мистецтво, яке відображає різні картини світу, а також своєрідним чином формує і змінює їх [10, с. 137].

Інший український дослідник даного питання О. Гриценко у статті «Тусовка» простежив розвиток молодіжної субкультури в Україні. Автор зазначає, що сучасна українська молодіжна субкультура є «прозахідна», однак «можна зробити деякі спостереження щодо національного обличчя молодіжної субкультури в Україні» [7, с. 706]. Мова йде, насамперед, про основу «сленгу тусовки», яка є не стільки літературною мовою, скільки місцевою говіркою [7, с. 706]. Цікавим у статті дослідника є те, що він наводить приклади такого «сленгу тусовки» з репертуару українських груп, тексти яких є продуковані субкультурою («Скрябін», «ВВ», «Брати Гадюкіни») [7, с. 710].

Інші ж українські вчені такі, як В. Кулік, Т. Голобуцька, О. Голобуцький у своїй праці «Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива» наголошують на тому, що сучасний молодіжний рух в Україні представлений не лише організованим рухом, а й неформальною молодіжною ініціативою. У своїй праці дослідники вказують на те, що причини появи молодіжних субкультур є досить типовими як для Заходу, так і для України. Молодь завжди тяжіє до спілкування з ровесниками, тікає від духовної самотності в сім'ї, суспільних інститутах, суспільстві загалом [5, с. 153].

Інший дослідник молодіжних субкультур соціолог Н. Слюсаревський у науковій статті «Субкультура як об'єкт дослідження» детально описав ті ознаки, які, на його думку, притаманні будь-якій субкультурі.

Отже, як ми вже зазначали, на сьогодні поняття субкультури не має єдиного визначення. Однак, на наш погляд, найбільш повно і точно розшифровується даний термін у навчальних посібниках з культурології, одне з яких наведено на початку статті.

Проаналізувавши вище наведені джерела інформації, ми здобули певні знання про субкультури, але цього не достатньо, аби точно і ясно усвідомити не лише зміст поняття субкультури, як такої, а й субкультури молодіжної, яку, власне, прагнемо дослідити. З цією метою звернулись до тих джерел, котрі не є опублікованими. Це, перш за все, опитані нами представники різних молодіжних субкультур (58 осіб), з яких 14,28% – співвідносять себе з субкультурою готів, 4,76% – репери, 9,52% – вважають себе емо, 14,28% – скінхедеи, 9,52% співвідносять себе з субкультурою райтерів, 19,04% – рокери, 4,76% – сатаністи, 4,76% – паркурівці, 9,52% – представники субкультури панків, 9,5% – металісти.

Ставлячи питання респондентам про те, чому вони відносять себе до певної субкультури, а не культури загальної, отримували найрізноманітніші відповіді, які полягали у наступних твердженнях:

- Будь-яка субкультура – це своєрідний протест проти деяких цінностей та поглядів, які сформувались в абсолютної більшості членів суспільства.
- Субкультура має за мету зламати соціальні стереотипи, розширити їхні рамки, довести, що «бути іншим не означає бути виродком, ізгоєм».
- Розвиток субкультур будь-якого (не кримінального) напрямку сприяє переосмисленню цінностей та життєвих пріоритетів усіх членів суспільства, тобто субкультура – це своєрідний поштовх до розвитку та удосконалення культури загальної.
- Саме ті люди, котрі є «не такими, як всі» у майбутньому здатні стати геніями, нехай і невизнаними.
- Субкультура – це спосіб життя, спосіб мислення і бачення світу.
- Бути членом субкультури – це не боятись бути самим собою у хаосі сучасного життя.
- Кожен з нас є членом певної субкультури, але лише деякі з нас здатні це усвідомити.

Усі опитані молоді люди впевнені у тому, що значення субкультур для суспільства величезне. Респонденти зазначають, що такі групи молоді є не ворожими суспільству (окрім *гопників*, *скінхедів/бонхедів*, *станістів*), а навпаки допомагають йому прогресувати, рухатись по висхідній.

Оже, можемо зробити наступні висновки:

- Субкультура – особлива сфера культури, цілісне суверенне утворення всередині пануючої культури,

яке відрізняється власним цілісним ладом, звичаями, нормами. Представники або, так звані, носії субкультури, зацікавлені у тому, щоб зберегти власні закони, за якими вони живуть і протиставити їх пануючій культурі, яку вони сприймають як «чужу».

- Субкультура є стійкою і, в той же час, не діє на генеральний стовбур культури. Субкультури народжуються, живуть і усуваються, а головний стовбур культури при цьому зберігається, хоч і може зазнати деяких змін під впливом субкультур.
- Поняття «молодіжна субкультура» у теоретичній частині практично нічим не відрізняються від опису субкультури загалом. Єдине, що учасниками молодіжних субкультур є в основному молоді, а не представники інших вікових категорій. Підлітків (рідко це назавжди стає способом життя) у субкультурах приймає в основному можливість спілкуватися з собі подібними, а також зовнішня атрибутика, яка дає можливість демонструвати свою позицію у соціумі.

Однак, внаслідок досить поверхневого вивчення молодіжних субкультур досі не існує їх загальноприйнятої класифікації, методів дослідження, структури.

Окрім всього вище сказаного, мусимо зауважити те, що присутність у сучасному українському суспільстві такої великої кількості молодіжних субкультур є, на наш погляд, лакмусовим папірцем, який чітко вказує на кризу інституту

сім'ї та виховання, недосконалість державної політики щодо молоді, брак молодіжних громадських організацій з вирішення актуальних проблем тощо. Проте, наявність таких субкультур має і позитивний бік для формування у молоді певних рис, а саме – толерантності, гнучкості, мобільності, прогресивності у поглядах на світ. Таким чином, представників українського неформалітету не потрібно знищувати, цькувати, а необхідно зрозуміти і допомогти таким молодим людям знайти свою нішу в житті своєї нації. Адже молодіжні субкультури є невід'ємною частиною сучасного українського суспільства та українського етносу загалом, а їх представники є саме тими людьми, котрі будуватимуть майбутнє України.

1. *Безвершук Ж. О.* Історія культури в термінах і назвах: словник-довідник / Ж. О. Безвершук. – К., 2003. 2. *Новейший философский словарь.* Научное издание. – Минск, 1999. 3. *Гончарук Т. В.* Культурологія: навч. посіб. / Т. В. Гончарук. – Тернопіль, 2004. 4. *Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти.* – К., 2005. 5. *Кулік В.* Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження / Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. – К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2002. 6. *Нариси української популярної культури: Зб.* / О. Гриценко. – К., 1998. 7. *Покоління і молодіжні субкультури // Незалежний культурологічний часопис.* – 2002. – № 24. 8. *Слюсаревський Н.* Субкультура як об'єкт дослідження / Н. Слюсаревський // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 3. – С. 117–127. 9. *Соколов Н.* Субкультури, етноси і искусство: концепція соціокультурної стратифікації / Н. Соколов // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – 1997. – № 1. – С. 134–143.

Вікторія Туренко

Процес глобалізації та українська ідентифікація: постановка проблеми

В статті розглядається процес ідентифікації українців як політичної нації в умовах глобалізаційних впливів. На думку автора даної наукової розвідки, процес глобалізації як суперечливе явище як позитивно, так і негативно впливає на українську ідентифікацію.

The article deals with the process of identification of Ukrainians as the political nation in the terms of global influence. According to the author of this scientific exploration, the process of globalization as a contradictory phenomenon, impact on the Ukrainian identity both, positive and negative.

Сучасна ситуація в світі надає чимало підстав як окремим людям, так і націям прискіпливо оглянувши власне минуле, розібравшись у власних правдах і кривдах, визначити нові шляхи до людського єднання [8, с. 59]. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених (прямо та опосередковано) глобалізації, суспільним мережам, мультикультуралізму, консенсусу в розумінні сутності, природи, передумов та наслідків цього процесу немає. Одне з найгостріших питань полягає в тому, що якщо вважати глобалізацію продовженням попередніх етапів розвитку цивілізації – то це всесвітньо-історичний процес, якщо ж глобалізація – відносно недавнє утворення, то у такому випадку слід говорити про неї як про всесвітній процес. З точки зору першого підходу, початок процесу глобалізації відносять до епохи великих географічних відкриттів. Одним з наслідків надбань європейськими державами нових колоній стала необхідність розвивати торгівлю, що потягнуло за собою потребу у нових засобах транспорту і комунікацій, а також поширення західноєвропейських мов та культури. В першій половині ХХ століття процеси глобалізації були перервані двома світовими війнами і періодом економічного занепаду поміж ними. Після Другої світової війни глобалізація відновилася в прискореному темпі. Цьому сприяло вдале переплетіння досягнень у технологіях транспорту та комунікації. Таким чином, в цьому контексті глобалізацію, в більшій мірі вивчають економісти, політологи, хоча певні аспекти цікаві і соціологам.

Другий погляд репрезентує постмодерністську теорію, яка повністю заперечує прогрес та наслідування епох. На думку таких постмодерністів як Ліотар, Бодріяр та ін. сучасна епоха, що характеризується глобалізаційними процесами – це принципово нова точка відліку в історії людської цивілізації, яка не має прецедента в минулому [11].

Щодо терміна глобалізація, то на думку А. Матляра, він з'явився у 1980-ті рр. для позначення «процесу об'єднання економічної сфери і екстраполюючи, для відображення загального стану планети» [9, с. 14]. В англійській мові цей термін має холістичне звучання (явища одразу розглядаються як цілісності, об'єднані в світовому масштабі) і кібернетичний відтінок (об'єктом інтересу є, головним чином, способи контролю та регулювання потоків). Крім того, при його використанні розуміється, що все має бути пущене в хід для сприяння дедалі більшій інтеграції економік, причому деякі суб'єкти, як-от транснаціональні фірми, докладають до цього особливих зусиль. Аналогічну думку можна прочитати в одному з останніх економічних словників. Термін «глобалізація» містить ідею, згідно з якою світовий ринок слід розглядати як цілісність. Таке можливо тільки тоді, коли норми, пов'язані з існуванням держав-націй, будуть значно послаблені». Отже, термін «глобалізація» виникає саме в такій подвійній спорідненості (інтернаціоналізація і власне глобалізація). Термін інтернаціоналізація – англіцизм, утворений у перші роки ХХ століття для позначення процесу